

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Mielenterveyden keskusliitto kiittää mahdollisuudesta lausua asiassa.

Perusosan alentamismenettely

Hallituksen esityksessä (s.83–84) ehdotetaan, että sellaisen henkilön perusosan suuruutta alennettaisiin 20 prosenttia, jonka toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että henkilö on menetellyt työvoimapolitiittisesti moitittavasti. Kun perusosan suuruutta on jo alennettu yhden kuukauden ajan 20 prosenttia ja perusosan alentamisen edellytykset jatkuvat seuraavallekin kuukaudelle, perusosan alentamista jatketaan 40 prosentilla alennettuna niin kauan kuin perusosan alentamisen edellytykset täyttyvät. Lisäksi esityksessä ehdotetaan, että perusosan suuruutta voitaisiin alentaa 50 prosenttia, jos toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että henkilö ei hänelle annetusta kehotuksesta huolimatta ole hakenut yhden kuukauden määräajassa etuutta, johon hänellä elämäntilanteensa ja olosuhteet huomioiden voidaan arvioida todennäköisesti olevan oikeus tai jos henkilö ei hänelle annetusta kehotuksesta huolimatta ole ilmoittautunut yhden kuukauden määräajassa työnhakijaksi työvoimapalveluihin.

Yhden kuukauden määräaika etuuden hakemiselle voi olla liian lyhyt tilanteissa, joissa etuuden hakemiseen tarvitaan kattavaa lääketieteellistä tai muuta vastaavaa selvitystä. Kiireettömissä tilanteissa lääkärin vastaanotolle pääseminen yhdessä kuukaudessa ei ole aina mahdollista, eikä lausuntoa varten mahdollisesti tarvittavia tutkimuksia ole myöskään aina mahdollista toteuttaa yhden kuukauden sisällä. Vaikka esityksen mukaan alentamisessa voidaan soveltaa kohtuullisuusharkintaa, pidämme tärkeänä, että laissa tai vähintään hallituksen esityksessä yhtenä esimerkkinä kohtuullistamisesta mainittaisiin tilanne, jossa hakemuksen tekemiseksi tarvittavaa selvitystä ei tosiasiallisesti ole ollut mahdollista saada määräajassa. Ei liene tarkoituksenmukaista,

että hakemuksia tehtäisiin puutteellisella selvityksellä, vaikka niitä voitaisiinkin täydentää myöhemmin.

Perusosan alentamismenettelyn sujuvoittaminen, nopeuttaminen sekä voimistaminen vaikuttaa toimeentulotuen saajissa kaikkein heikoimmassa asemassa oleviin henkilöihin ja perheisiin. Tutkimuksen (2020) mukaan mielenterveys- ja päihdeongelmat olivat merkittävimpiä nuorten aikuisten toimeentulotuen saantiin ja sen kestoon yhteydessä olevia tekijöitä. Nuorilla (18–34 v) toimeentulotukiasiakkailla on ikätovereihinsa verrattuna yleisemmin terveysongelmia, erityisesti mielenterveys- ja päihdehäiriöitä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportin (2025) mukaan toimeentulotuen saajilla korostuvat monenlaiset hyvinvoinnin puutteet ja on todennäköistä, että nuorten kohdalla terveysongelmat, erityisesti mielenterveysongelmat johtavat toimeentulotukiasiakkuuteen ja tuen saannin pitkittymiseen. Työttömien toimeentulotuen tarpeen vähentäminen edellyttäisi monia samanaikaisia muutoksia, kuten riittävää toimeentuloturva, pääsyä tarpeenmukaisiin ja laadukkaisiin palveluihin sekä vastaanottavia työmarkkinoita.

Näihin haasteisiin ei kyetä vastaamaan ainoastaan sanktioita tiukentamalla, vaan vaikeutuneisiin elämäntilanteisiin tulisi olla tarjolla varhaista tukea mielenterveysongelmien ehkäisemiseksi, kuin myös palveluita mielenterveysongelmista kärsivän tukemiseksi pitkäaikaisen toimeentulotuen saannin ja syrjäytymisen vähentämisessä. THL:n (2025) raportissa painotetaan, että toimeentulotukea uudistettaessa olisi tärkeää huomioida tuen saajien terveydentila, millä on merkitystä palveluiden tarpeeseen sekä siihen, millaisia sanktioita ja velvoitteita heille on kohtuullista asettaa.

Hallituksen esityksessä suunniteltujen velvoitteiden ja sanktioiden kiristämisten tavoitteena on ihmisen käyttäytymisen muutos, mikä on epärealistinen odotus, kun taustalla vaikuttavat ihmisen alentunut toimintakyky ja terveydentila. Hallituksen esityksessä (s. 37) todetaan, että mikäli perusosan alentamisen uhka saisi toimeentulotuen saajan muuttamaan käyttäytymistään siten, että työttömyysetuuden estävää lausuntoa ei tulisikaan ja oikeus työttömyysetuuteen säilyisi tai syntyisi, voisi toimeentulotuen saajan taloudellinen tilanne parantua. Tutkimustiedon valossa tämä vaikuttaa epärealistiselta, sekä todennäköisesti kaikkein vaikeimmassa asemassa ”käyttäytymisen muuttamisessa” olisi toimintakyvyn ja terveydentilan sekä elämäntilanteiden haasteiden vuoksi apua ja tukea tarvitsevat etuudensaajat.

Hallitus esittää (s.66–67), että perusosaa voitaisiin jatkossa alentaa kirjallisella kuulemisella kuukausi kerrallaan, kuitenkin kohtuullisuusharkintaa hyödyntäen. Käsittelijän tulisi arvioida perusosan alentamisen yhteydessä vaarantaako alentaminen ihmisarvoisen elämän edellyttämän välttämättömän toimeentulon. Samanaikaisesti hallitus esittää (s.65), että Kelalla ei olisi jatkossa alentamismenettelyn yhteydessä enää velvoitetta ohjata etuudensaajaa sosiaalihuollon palvelutarpeen arviointiin, vaan vastuu perusosan alentamiseen liittyvästä päätöksenteosta ja kohtuullisuusarvioinnista olisi yksinomaan Kelalla. Esityksestä ei kuitenkaan käy ilmi, että millä perusteilla kohtuullisuusharkintaa tehdään, miten etuudensaajan tilanteen edellyttämään sosiaalihuollon tarpeeseen vastataan sekä miten kohtuullisuusharkinnan edellyttämää ammatti- ja koulutusosaamista lisätään jatkossa Kelan henkilöstön osalta. Henkilöstön kouluttaminen ja

kohtuullisuusharkinnan tekeminen tulee lisäämään kustannuksia. Onko tämä työ laskettu mukaan Kansaneläkelaitoksen pysyviin ja kertaluontoisiin toimintamenoihin? Sosiaalihuollon palvelutarpeen arviointiin liittyvän ohjausvelvollisuuden poistaminen on asiakkaan kannalta heikennys nykyiseen lainsäädäntöön nähden ja voi lisätä väliinputoajien määrää palvelujärjestelmässämme, kun etuudensaajat eivät ohjaudu elämäntilanteen sekä terveydentilan kannalta oleellisten palveluiden piiriin.

Kansainvälisessä vertailussa (Mäkinen & Ojala 2024) suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä näyttäytyy jo erityisen ankarana ”tuplarangaistuksen” osalta, jossa työttömyysturvan sanktiot yhdistetään perustoimeentulotuen perusosan alentamiseen. Alentamismenettelyn nopeuttaminen ja sujuvoittaminen on kohtuutonta, kun tutkimuksen valossa tiedämme etuudensaajien jo valmiiksi hankalasta asemasta.

Velvollisuus hakea ensisijaista etuutta ja ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi

Hallituksen esityksessä (s.36) esitetään, että velvoitetta ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi tiivistettäisiin. Velvoite hakea kokoaikatyötä koskisi jatkossa myös niitä toimeentulotuen saajia, jotka työskentelevät alle 30 viikkotuntia tai opiskelevat päätoimisesta saamatta opintoetuutta. Mikäli perustoimeentulotuen hakija ei näissä tilanteissa ilmoittautuisi työttömäksi kokoaikatyön hakijaksi tai hakisi ensisijaisia etuuksia, hänen perusosaansa voitaisiin alentaa jopa 50 prosentilla. Näille noin 20 tuhannelle osa-aikaisesti työskentelevälle henkilölle kokoaikaisesti työskentely tai kokoaikaisen työn hakeminen ei välttämättä ole realistista työkyvyn kannalta. Osa-aikainen työskentely voi olla heille ehto osallistumiselle työelämään terveydentilan sekä voimavarojen puitteissa.

Päätoiminen opiskelija ei voi ilmoittautua työttömäksi kokoaikatyön hakijaksi edistäessään opintoja. Hallituksen ehdotus tulisi estämään opintojen loppuunsaattamisen isolta joukolta opiskelijoita, joille opinnot ja työskentely ovat terveydentilan ja voimavarojen kannalta mahdotonta yhdistää. Hallituksen esityksessä (s. 37) opintojen keskeyttämisen arvioitiin mahdollisesti parantavan näiden opiskelijoiden taloudellista tilannetta. Tämä näyttäytyy hyvin lyhytnäköisenä ja opintojen keskeyttämisellä voi olla yksilön elämän kannalta pidemmällä tähtäimellä merkittävät ja hyvin negatiiviset vaikutukset ja työllistävän koulutuksen puute asettaa haasteen työllistymiselle sekä pidemmälle etuudensaamiselle jatkossa.

Esityksessä (s.60–61) velvollisuutta ilmoittautua työvoimapalveluihin ehdotetaan laajennettavaksi myös niihin henkilöihin, joilla on lääkärinlausunto, mutta jotka eivät saa mitään työttömyysturvalain 3 luvun 3 §:n 1 momentissa tai 4 §:n 2 momentin 1–6 kohdissa tarkoitettua etuutta. Velvollisuus ilmoittautua työttömäksi kokoaikatyön hakijaksi olisi myös silloin, kun asiakkaan elämänhallinnassa havaittaisiin palveluiden yhteydessä merkittäviä puutteita, mutta henkilöä ei kuitenkaan olisi todettu työttömyysturvalaissa tarkoitetulla tavalla työkyvyttömäksi.

Työttömyysturvasta on muodostunut “väliinputoajien” etuus toimeentulon turvaamiseksi mm. niissä tilanteissa, joissa sairauspäivärahan ensisijaisuusaika on täyttynyt ja työkyvyttömyyseläkehakemus hylätään ilman terveydentilan tai työkyvyn muutosta parempaan suuntaan. Työttömyysturvan piirissä on siis tosiasiallisesti työkyvyttömiä työnhakijoita toimeentulon turvaamiseksi, joille palveluita ei ole tarjolla riittävästi. Hallituksen esityksen kaltainen muutos lainsäädäntöön heikentäisi näiden ihmisten tilannetta, ja todennäköisesti johtaisi henkilöiden kohdalla työvoimapoliittisiin lausuntoihin ja työttömyysturvan katkoihin sekä heikennykseen perustoimeentulotuen tasossa heikentäen edelleen jo valmiiksi haasteellista taloudellista tilannetta sekä estäen toipumista sairaudesta. Hallituksen esityksessä (s.47) on todettu, että työ- ja toimintakyvyn puutteet työvoimaviranomaiseen ilmoittautuvilla uusilla asiakkaila olisivat ainakin alustavasti arvioiden ainakin osalla merkittäviä. Tarve arvioida työ- ja toimintakykyä voisi lisätä kysyntää sosiaali- ja terveydenhuollon työlle tässä prosessissa. Esityksessä todetaan myös, että työttömien monialaiseen palvelutarvearvioon ohjattavien asiakkaiden määrä voi esityksen johdosta lisääntyä, mikä lisäisi yhteistoimintamallissa mukana olevien viranomaisten työtä. Esityksestä ei käy ilmi, miten tähän palveluiden kysynnän lisääntymiseen on varauduttu.

Esityksestä ei käy ilmi, millä muilla tavoilla velvoitteiden lisäämisen ohella Kelan taholta tuetaan etuudensaajaa hakeutumaan ensisijaisten etuuksien piiriin, mitä tukea toimeentulotuen hakijalle tarjotaan tässä tilanteessa kehotuksen lisäksi? Sellainen etuudensaaja, jolla on rajalliset terveydelliset ja elämäntilanteen mahdollistamat voimavarat oman etuusasian selvittelyyn, todennäköisesti kaipaakin myös neuvontaa, ohjausta sekä käytännön tukea etuuden hakemisessa.

Lähteet:

Paula Saikkonen & Susanna Munkila (toim.): Toimeentulotuki 2020-luvulla Tavoitteena parempi viimesijainen turva. THL Raportti 2/2025

Vaalavuo, Maria & Haula, Taru & Bakkum, Boris 2020: Nuoret aikuiset, terveys ja toimeentulotuki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139143/URN_ISBN_978-952-343-454-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

Hallituksen esityksessä (s.34) ehdotetaan, että toimeentulotuen perusosaa leikattaisiin. Leikkauksen suuruus olisi esimerkiksi 3 prosenttia yksinasuvien ja vanhempansa luona asuvien 18 vuotta täyttäneiden osalta ja 2,1 prosenttia yksinhuoltajien osalta. Lasten lapsiryhmäkohtaiset perusosat nousisivat enintään 0,7 prosenttia.

Suomi on saanut toistuvasti kritiikkiä perusturvatason riittämättömyydestä ja Euroopan neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitea totesi viimeksi helmikuussa 2023 julkistetussa ratkaisussaan Suomen sosiaaliturvan tason olevan edelleen liian alhainen. Komitealle 2018 tehty kantelu koski usean eri sosiaaliturvaetuuden lisäksi myös toimeentulotuen rahamääräistä vähimmäistasoa. Ratkaisussa

tarkasteltiin muun muassa vähimmäissairauspäivärahan, - työttömyysturvan peruspäivärahan, takuueläkkeen, työmarkkinatuen ja toimeentulotuen tasoa suhteessa suomalaisten keskituloon. Komitea totesi, että Suomen vähimmäisetuudet ovat liian matalia kattaakseen tuensaajan perustarpeet.

Valtioneuvoston tiedotteessa sekä hallituksen esityksessä (s.74) tuodaan esille Suomen saamaan kritiikkiin liittyen, että Suomessa sekä sosiaaliturvaetuudet ja palvelut voidaan katsoa osaksi sosiaaliturvaa ja Suomessa monet julkisesti tuotetut palvelut ovat maksuttomia, joten yksittäisen sosiaaliturvaetuuden määrä ei siten välttämättä kerro ihmisen sosiaaliturvan kokonaistasosta. Mielestämme on huomioitava kuitenkin myös se, että sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen enimmäismääriä on korotettu roimasti hiljattain sekä esimerkiksi lääkkeiden vuosiomavastuuseen sekä alkuomavastuuseen on tullut korotuksia. Tämän lisäksi elinkustannukset, joista varsinkin asumisen kustannukset ja elintarvikkeet ovat kallistuneet viime vuosina, mikä on vaikuttanut varsinkin pienituloisiin.

Toimeentulotuen perusosan alentaminen ja eri etuuksiin tehdyt leikkaukset yhdessä kohonneiden asiakasmaksujen ja elinkustannusten kanssa tulee todennäköisesti vaikuttamaan siihen, että sosiaalihuollon harkinnanvaraisen toimeentulotuen (täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki) tarve tulee lisääntymään entisestään.

Lisäksi hallituksen esityksellä tavoitellaan työllistymisen lisääntymiseen liittyviä vaikutuksia. Sosiaalibarometrissa 2025 kyselyyn vastanneista sosiaalityöntekijöistä 77 prosenttia, Kelan toimihenkilöistä 55 prosenttia ja Kelan esihenkilöistä 49 prosenttia koki, että toimeentulotuen perusosan alentaminen ei edistä asiakkaan työllistymistä.

Ansiotulovähennyksen 150 euron poisto täysi-ikäisten kohdalla

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että perustoimeentulotuesta poistetaan 150 euron ansiotulovähennys 18 vuotta täyttäneiden kohdalla. Emme kannata suojaosuuden poistoa. Myös Sosiaalibarometrissa 2025 vahva enemmistö kannatti toimeentulotuen suojaosan säilyttämistä. Kelan toimihenkilöistä tätä mieltä oli 75 prosenttia, sosiaalityöntekijöistä 75 prosenttia ja Kelan esihenkilöistä 66 prosenttia.

Lähteet:

Valtioneuvoston tiedote 15.2.2023: <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/sosiaalisten-oikeuksien-komitealta-ratkaisu-suomen-sosiaaliturvan-tasosta>

Sosiaalibarometri 2025: <https://www.soste.fi/uutiset/sosiaalibarometri-2025-toimeentulotuen-leikkaaminen-ei-edista-tyollistymista/>

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

Kunnan 100 prosentin vastuu 18-24-vuotiaiden perustoimeentulotuen rahoituksesta ei vastaa sitä, mikä on kuntien tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa 18–24-vuotiaiden toimeentulotukimenoihin. Kunnat eivät ole vastuussa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämisestä tai rahoittamisesta, jolloin niillä ei myöskään ole mahdollisuutta vaikuttaa sellaisten sote-palvelujen saatavuuteen, joilla 18–24-vuotiaiden päätymistä (pidempiaikaisesti) perustoimeentulotuen piiriin voitaisiin vähentää.

Tämä on ongelmallista erityisesti sellaisessa tilanteessa, jossa perustoimeentulotukea esimerkiksi sairauden vuoksi saava nuori ei ole eikä realistisesti katsoen tule pitkään aikaan olemaan työmarkkinoiden piirissä, eivätkä työllisyyspalvelut ole tälle ensisijainen keino päästä pois perustoimeentulotuen piiristä. On kohtuutonta, että kunta on maksajana tilanteessa, jossa perustoimeentulotuen piirissä oleminen voi johtua suurelta osin siitä, että hyvinvointialue ei ole riittävällä tavalla vastannut nuoren sosiaali- ja terveyspalvelujen tarpeeseen.

Hallituksen esityksessä ei arvioida sitä, miksi nykyinen 50 prosentin rahoitusvastuu ei ole riittävän kannustava kunnille ja missä määrin 100 prosentin vastuu tulisi kuntien aktiivisuutta käytännössä lisäämään.

Kuntien 100 prosentin vastuun sijaan rahoitusvastuun jakaminen esimerkiksi puoliksi kunnan ja hyvinvointialueen kesken vastaisi todenmukaisemmin eri viranomaisten vastuita ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä lisäisi myös näiden välistä yhteistyötä ja palvelujen integraatiota.

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Hallituksen esityksessä (s.34) tuodaan esille, että perustoimeentulotuessa hyväksyttävien asumismenojen sääntelyä ehdotetaan tarkennettavaksi myös asetuksenantovaltuudella. Valtioneuvoston asetuksella säädettäisiin tarkemmin siitä, miten keskimääräisten asumismenojen muutos arvioitaisiin tarkistettaessa vähintään vuosittain toimeentulotuen tarpeellisen suuruisten asumismenojen määrästä annetun valtioneuvoston asetuksen liitteessä säädettyjä kuntakohtaisia asumismenojen rajoja.

Asumismenojen tarkentamiseen liittyen hallituksen esityksessä vaikutusten arvioinnissa (s.38) tuodaan esille, että kuntakohtaiset rajat tarvittaessa myös laskisivat enintään 5 prosenttia vuodessa. Tämä tarkoittaisi sitä, että jos henkilöllä tai perheellä ei ole erityisiä perusteita asua asunnossa, joka ylittää kuntakohtaiset rajat, henkilön tai perheen tulee etsiä kolmen kuukauden määräajan

puitteissa edullisempi asuntoa tai muuten ylimenevää osaa vuokrasta ei huomioida toimeentulotukilaskelmassa eli toisinsanoen toimeentulotuen määrä pienenee. Esityksessä ei tuoda esille, millä perusteella on päädytty juuri tähän 5 prosenttiin?

Amnestyn raportissa (s.6) tuodaan esille, että sosiaaliturvaan tehty leikkaukset kuten asumistukien ja toimeentulotuen leikkaukset ovat lisänneet pienituloisten kotitalouksien vaikeuksia selvittää esimerkiksi asumiskustannuksista. Lähes joka viides toimeentulotukea saava kotitalous on saanut Kelalta kehotuksen etsiä edullisempaa asuntoa, koska asumiskustannukset ylittävät kuntakohtaiset normit. Kohtuuhintaisia kuntanormit alittavia asuntoja ei ole kuitenkaan helposti saatavilla. Erityisistä syistä Kela voi hyväksyä myös kuntakohtaisen normin ylimenevän vuokran, jos se on perusteltua mm. lapsen edun tai henkilön terveydentilan vuoksi. Asunnon ja asuinpaikan vaihtamisella on iso merkitys myös perheelle ja ihmiselle. Erityisesti henkilölle, jolla on jokin mielenterveydenhäiriö, kodilla ja asuinympäristöllä voi olla tärkeä merkitys muun muassa psykologisen turvallisuuden tunteen ja toipumisen näkökulmasta.

Lisäksi Häädöt Suomessa 2015–2024-raportissa (s.43) tuodaan esille Suomen hädöistä uutta tilastotietoa. Raportissa kerrotaan, että vuonna 2024 hädöjä tuli ulosottoon vireille 8 383 kappaletta ja se on 35 prosenttia enemmän kuin vuonna 2021. Raportissa tarkastellaan hädöjen määrää kymmenen vuoden tarkastelujakson aikana ja tänä aikana hädöjen määrä kasvoi Helsingissä 188 prosenttia, Vantaalla 180 prosenttia ja Jyväskylässä 138 prosenttia. Hädöä edeltävien 12 kuukauden aikana hädettyjen tulot laskivat ja velkaongelmat kasvoivat. Raportissa myös nostetaan esille, että keskimääräiset tulot eivät palautuneet laskua edeltävälle tasolle kahden vuoden seurantajakson aikana, ja valtaosalla hädetyistä oli velkaa ulosotossa vielä seurantajakson päätteeksi. Huolta herättää kasvaako hädöjen määrät vain entisestään, kun sosiaaliturvaleikkaukset osuvat varsinkin pienituloisiin.

Lähteet:

Amnesty International (2025) "Joudun valitsemaan ruuan ostamisen ja vuokran maksamisen välillä" – leikkauspolitiikan vaikutukset riittävään asumiseen Suomessa.

<https://www.amnesty.fi/uploads/2025/04/amnesty-raportti-riittava-asuminen-2025.pdf>

Mahous, Nadine; Seppä, Meeri; Luotonen, Niilo (2025): Häädöt Suomessa 2015–2024. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

https://doria.fi/handle/10024/192835?fbclid=IwQ0xDSwK_thdleHRuA2FlbQJxMAABHvI9yB2Q5ign3e1knLUEUDAVXoowzXblhDYqwlGf8ef_QQ-UBguDXqLpIFrV_aem_X6sVOIPsFyxlaH6q7RSSrg

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

Lakimuutosten vaikutusten arviointi on puutteellinen. Hallituksen esityksessä (s.45) tiedostetaan ja mainitaan esityksen kohdentuvan kaikista haavoittuvimmassa asemassa oleviin ihmisiin, joita taloudellisen tilanteen kuormituksen lisäksi yhdistää usein monet muut huono-osaisuuden muodot. Säästöihin pyritään etuudensaajien käyttäytymiseen vaikuttamalla velvoitteita ja sanktioita lisäämällä. Hallituksen esityksessä (s.47) todetaan sanktioiden ja niiden uhan tavoitteena olevan

muuttaa etuudensaajan käyttäytymistä. Työllistymisen näkökulmasta keskeinen ja tavoiteltu käyttäytymisen muutos olisi työnhaun ponnistelun lisääminen tai työn vastaanottamisen kynnyksen madaltaminen tai muu työllistymistä edistävä ponnistelu, esimerkiksi palveluun osallistuminen. Henkilöillä olisi siis esityksen mukaan mahdollisuus välttää sanktiot toimimalla toisin. Esityksessäkin kuitenkin tuodaan esiin, että tutkimuksissa etuussanktioiden on havaittu nopeuttavan etuudelta työhön siirtymiä, mutta myös heikentävän sanktioita seuraavien työsuhteiden laatua ja lisäävän työmarkkinoiden ulkopuolelle siirtymistä. Työllisyysvaikutukset ovat siis hyvin epävarmoja ja ennustamattomia.

Sanktioiden osalta tutkimustietoa löytyy enimmäkseen vain työllisyysvaikutuksista, ja ne ovat varsin ristiriitaisia. Kirjallisuuskatsauksessa (Mäkinen & Ojala 2024) sosiaaliturvan sanktioiden nähtiin jopa syventävän työttömän köyhyysriskiä ja taloudellista puutetta. Toimeentuloa heikentävillä sanktioilla voi olla vakavia heijastinvaikutuksia myös psykososiaaliseen hyvinvointiin ja terveyteen. Erityisesti heikossa asemassa oleville etuudensaajille toimeentulon heikentyminen, sanktion aiheuttama stigma ja työttömän toiminnan liian ankara ohjaaminen aiheuttaa psykososiaalisia ongelmia. Sanktiot usein kohdistuvat haavoittuvassa asemassa oleviin työnhakijaryhmiin, joilla on jo ennestään vaikeuksia työllistyä ja heikompi toimintakyky pärjätä työttömyysturvan ”velvoittavuusviidakossa”. Käyttäytymisvelvoitteita sisältävä sanktiojärjestelmä voi lopulta jopa syventää työttömyyden ja syrjäytymisen kierrettä ja vähentää työllistymisen todennäköisyyttä. Kun sosiaalisten perusoikeuksien ehdoksi asetetaan käyttäytymisvelvoitteita, tällöin ei huomioida yksilöiden henkilökohtaisia toimintavalmiuksia tai yhteiskunnallisia, työmarkkinoiden toimintaan liittyviä rajoitteita.

Lisäksi sanktiouhan psykologinen vaikutus voi lopulta olla kannustamisen sijaan työnhakijaa lamaava. Sosiaaliturvan tiukka velvoittavuus yhdistettynä sanktioinnin ja etuusmenetyksien uhkan hyvinvointia heikentävät vaikutukset kohdistuvat erityisesti niihin etuudensaajiin, jotka ovat jo valmiiksi haavoittuvaisessa asemassa mm. mielenterveyden häiriötä sairastaviin. Sanktiot usein kasaantuvat henkilöille, joilla on alhainen toimintakyky ja heikoimmat edellytykset täyttää etuuksien velvoittavuusehtoja. Tutkimusten (Saikkonen&Mukkila 2025; Vaalavuo ym. 2020, Mäkinen&Ojala 2024) mukaan jo todetusti näillä keinoin ei kyetä kohderyhmän palvelutarpeisiin vastaamaan eikä etuudensaajilla ole tosiasiallisesti välttämättä mahdollisuuksia muuttaa käyttäytymistään vaikean elämäntilanteen tai terveydentilansa puolesta. Pelkät sanktiot eivät auta ihmisiä muuttamaan käyttäytymisestään, jos palveluita ei lisätä tai niiden tasoon ei panosteta.

Hallituksen esityksen (s.45) mukaan perusosien alentaminen nykyistä systemaattisemmin ja sen uhka oletettavasti lisäisi asiakkaiden halukkuutta työllistymistä edistäviin palveluihin, mikäli työllistymismahdollisuuksia ei olisi riittävästi ja mikäli työllisyyspalvelut eivät itsessään olisi heidän työ- ja toimintakyvylleen riittäviä palveluita, voisi muutos kasvattaa sosiaali- että terveydenhuollon palvelujen tarvetta liittyen erityisesti henkilöiden työ- ja toimintakyvyn arviointiin sekä heidän työllistymisensä tueksi. Työ- ja toimintakyvyn arviointiin panostaminen olisi kohderyhmän kannalta oleellista, mutta hallituksen esityksestä ei löydy mainintoja asiasta.

Esityksellä (s.52) tavoitellaan kokonaisuutena ihmisten parempaa ohjautumista heille tarjolla olevien työllistymistä edistävien palveluiden pariin. Työllisyyspalveluissa myös ohjaus työllistymistä edistävään monialaisen tuen yhteistoimintamallissa tarjottavien palvelujen piiriin on mahdollista. Asiakkaiden palvelutarpeen huolellinen arviointi voi nostaa esiin seikkoja, joihin vastaamiseen myös palveluita olisi oltava tarjolla ja siten palveluiden kysyntä voi ohjausten lisääntymisen myötä myös lisääntyä. Hallituksen esityksessä jää avoimeksi se miten tähän palvelutarpeeseen vastataan työttömien monialaiseen palvelutarpeen arviointiin ohjaamisen lisäksi.

Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi on melko suppeaa. Teemaa on sivuttu kohdassa, jossa käsitellään hallituksen esityksen suhdetta perustuslakiin. Pelkkä toteamus siitä, että perusosan alentamisen kohdalla tulisi kaavamaisuuden sijaan tehdä yksilökohtaista harkintaa, ei nähdäksemme riitä vielä vaikutusten arvioinniksi.

Lähteet:

Mäkinen, Niklas & Ojala, Satu 2024: Etuussanktioiden vaikutukset toimeentuloon, hyvinvointiin ja palveluihin osallistumiseen. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti Vol 61 Nro 1 (2024).

Vaalavuo, Maria & Haula, Taru & Bakkum, Boris 2020: Nuoret aikuiset, terveys ja toimeentulotuki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139143/URN_ISBN_978-952-343-454-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Paula Saikkonen & Susanna Munkkila (toim.): Toimeentulotuki 2020-luvulla Tavoitteena parempi viimesijainen turva. THL Raportti 2/2025

Muu lausuntopalaute:

Sosiaaliturvaleikkausten taustalla vaikuttava ihmiskäsitys

Sosiaaliturvaleikkaukset ja ihmiskäsitys liittyvät toisiinsa vahvasti. Hallituksen esityksessä on mielestämme nähtävissä melko kapea-alainen ihmiskäsitys, mikä voi johtaa muun muassa syrjäytymisen ja eriarvoisuuden lisääntymiseen. Toimeentulotuen varassa olevat ihmiset ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, ja ihmisten moninaisuus olisi hyvä ottaa huomioon paremmin lakimuutoksia tehdessä. Laajemman ihmiskäsityksen huomioimisella, on myös vaikutusta siihen, että sosiaaliturvajärjestelmää kehitettäisiin oikeudenmukaisemmin. Tulisi ymmärtää aidosti, että ihmisillä ei ole samanlaisia lähtökohtia, mahdollisuuksia tai voimavaroja rakentaa ihmisarvoista elämää. Tiedämme tutkimusten kautta, että pitkään toimeentulotuen varassa eläneillä on haasteellisia elämäntilanteita. Isolla osalla pitkään toimeentulotuen varassa eläneiden toimintakyky on alentunut ja heillä ilmenee terveydellisiä haasteita, joiden vuoksi näistä lisääntyvistä velvoitteista on vaikea selviytyä. Tässä joukossa korostuu mielenterveys- ja päihdeongelmat.

Erityisen huolestuttavaa sosiaaliturvaleikkausten näkökulmasta katsottuna on se, että esimerkiksi Kriisikeskusbarometrin 2025 mukaan itsemurhaa yrittäneet kriisikeskusten asiakkaat kertoivat, että yksi merkittävä itsetuhoisten ajatusten taustalla vaikuttava tekijä on ollut talousvaikeudet. Sosiaaliturvaleikkauksilla, joihin sisältyy myös tämän viimeisijaisen etuuden heikentäminen, tulee olemaan suurella todennäköisyydellä pitkäaikaisia negatiivisia vaikutuksia ihmisten elämään ja sosiaaliset ongelmat tulevat lisääntymään. Sosiaaliturvaleikkaukset eivät ole pelkästään taloudellisia toimenpiteitä, joilla tavoitellaan julkisen talouden tasapainottamista, vaan nämä leikkaukset myös viestivät siitä, millainen ihmiskäsitys ohjaa meidän yhteiskuntapolitiikkaamme.

Lähteet:

Sosiaalibarometri 2025: <https://www.soste.fi/uutiset/sosiaalibarometri-2025-toimeentulotuen-leikkaaminen-ei-edista-tyollistymista/>

Kriisikeskusbarometri 2025. Mieli ry: <https://mieli.fi/uutiset/kriisikeskusbarometri-taloushuolet-kuormittavat-mielenterveytta-aiempaa-useammin/>

Lausunnon laatijat:

Reetta Syrjäkari, sosiaaliturvan asiantuntija

Riikka Mettälä, sosiaaliturvan asiantuntija

Oskari Korhonen, juristi

Mettälä Riikka
Mielenterveyden keskusliitto ry